

si, poněkud nadsazené. Do stejného období spadají hlavní objevitelské úspěchy už zmiňovaného F. Nansena nebo třeba finsko-švédského botanika a geologa Adolfa Erika Nordenskjölda, který v 60. a 70. letech 19. století nejdříve podstatně obohatil poznání Špicberků a r. 1879 jako první zdolal Severovýchodní průjezd. Je škoda, že nebyla zařazena fyzickogeografická mapa Země Františka Josefa v českém jazyce, pokud

1 Kromě informací o Zemi Františka Josefa je v knize zahrnut přehled dalších vědeckých a objevitelských aktivit v Arktidě, např. zřízení rakouské výzkumné stanice na ostrově Jan Mayen závěrem 19. století. Ilustrace z publikace Jan Mayen und die österreichische arktische Beobachtungsstation (Chavanne 1884). Originál uložen v British Library, převzato z Wikimedia Commons

tedy důvodem není její neexistence. Ve vztahu k jinak vyčerpávajícímu výčtu ostrovů podrobná mapa v češtině schází. Uvedená slovní formulace a chybějící českojazyčná mapa jsou z mého pohledu jediné nedostatky, které ale nesnižují celkově pozitivní dojem z recenzovaného díla.

Publikace E. Novotné přináší českým laickým i akademickým zájemcům o polární oblasti zásadní práci o snad nejdostupnější území evropské Arktidy. Proto by v knihovnách uvedené skupiny čtenářů určitě neměla chybět. Dovolují si ji doporučit i jako doplňující literaturu k výuce zeměpisu a dějepisu na českých základních a středních školách, protože s posunem Arktidy do centra světové pozornosti kvůli klimatickým změnám i geopolitickému dění je namísto rozumět dějinám objevování severopolárního prostoru. Navíc objevení Země Františka Josefa bylo událostí, na které se podíleli naši krajané, takže tyto drsné ostrovy tvoří součást naší historie. Koneckonců jeden Moravan v jejich zmrzlé půdě našel i místo svého věčného odpočinku.

Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2026, 96 str.
Knihu lze zakoupit v Mapové sbírce PŘF UK nebo objednat prostřednictvím e-mailu mapcol@natur.cuni.cz.
Dostupná je také na e-shopu Pririodovedci.cz. Cena 330 Kč

Michaela Nohejlová Zemková

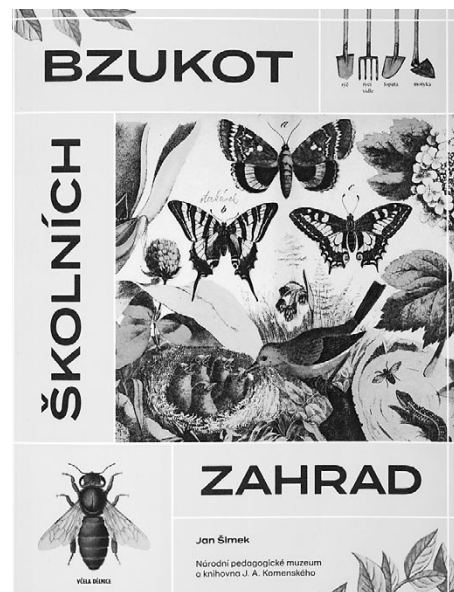
RECENZE

Jan Šimek: Bzukot školních zahrad

Knihy na první pohled zaujme výrazným grafickým provedením využívajícím dobové ilustrace z výukových nástěnných obrazů, které byly ještě donedávna součástí školních kabinetů. Texty jsou doprovázeny i dalšími dobovými obrazy, fotografiemi, plánky zahrad nebo úředními dokumenty. Na první pohled tento vizuální aparát může evokovat pocit nostalgie a zašlých časů. Vyobrazení z přelomu 18. a 19. století působí až pohádkově, z doby, kdy pomyslný Honza vyrážel ještě s uzlíkem buchet do světa. Obrazy ale nejsou jen oživujícím doprovodem ani okrasnou výplní. Jsou pečlivě vybrány a provázány s textem, se kterým se vzájemně doplňují. Pečlivý je i citační aparát a přehledně zpracované odkazy a poznámky nás nenechávají na pochybách o autorově preciznosti. Vydání knihy předcházela velmi propracovaná výstava stejného názvu v autorově domovské instituci – Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského v Praze na Malé Straně. Bohatý obrazový materiál uváděl svou barvitostí v úžas, zároveň se na tvorbě výstavy podíleli prakticky i žáci středních zahradnických škol. K vidění byl také bourec morušový (*Bombyx mori*), jehož chov je zapomenutou a několikrát v historii znovu oživanou kapitolou českého školství. V rámci výstavy proběhla mezinárodní konference, kde kromě

historických vzhledů byla prezentována současnost výukových zahrad, prostor byl dán i samotným žákům, aby představili činnost včelařského kroužku. Tyto akce proběhly v letech 2024–25 a měla jsem možnost se jich účastnit. Stejně jako kniha samotná v sobě nesly ducha radosti a naděje. Upozorňuji na důležitost paměťových fondů, poctivé a zároveň tvůrčí práce se sbírkovými fondy, což považuji za důležité připomenout v době, kdy je tato funkce muzejní praxe zpochybňována a nahrazována audiovizuálními efekty s minimem informačního obsahu.

Bzukot školních zahrad je první ucelenou publikací, v níž je zpracováno téma historie využití zahrad ve školním vzdělávání na našem území. Autor si jasně vymezil časový úsek zkoumání od doby vydání Všeobecného školního řádu (Marie Terezie, 1774) po současnost. Prameny, ze kterých kniha vychází, by mohly přírodovědně nadšence možná na první pohled odradit. Autor čerpá ze školského zákona a vyhlášek, které stanovovaly požadavky na školní zahrady a jejich využití. Jak tyto úřední dokumenty byly přijímány v praxi, reflektuje skrze dobový pedagogický tisk a publikace významných pedagogických osobností. (Postoj žáků k zahradě se dochoval jen ojediněle.) Pozornost je věnována jak českému, tak německému jazykovému pro-

středí, přičemž shledáváme, že problémy i radosti školních zahrad byly v obou případech stejné. Přes tento přístup k zahradám skrze úřední dokumenty není obraz zahrady ale nikterak ošizen, je pouze objektivně zdokumentován a spolu s výpravnými ilustracemi a příhodně vybranými původními citáty nakonec tvoří ucelený obraz nejen zahrady, ale i proměny myšlení, nezkršený jakoukoli ideologií ani vnucujícím se hodnocením.

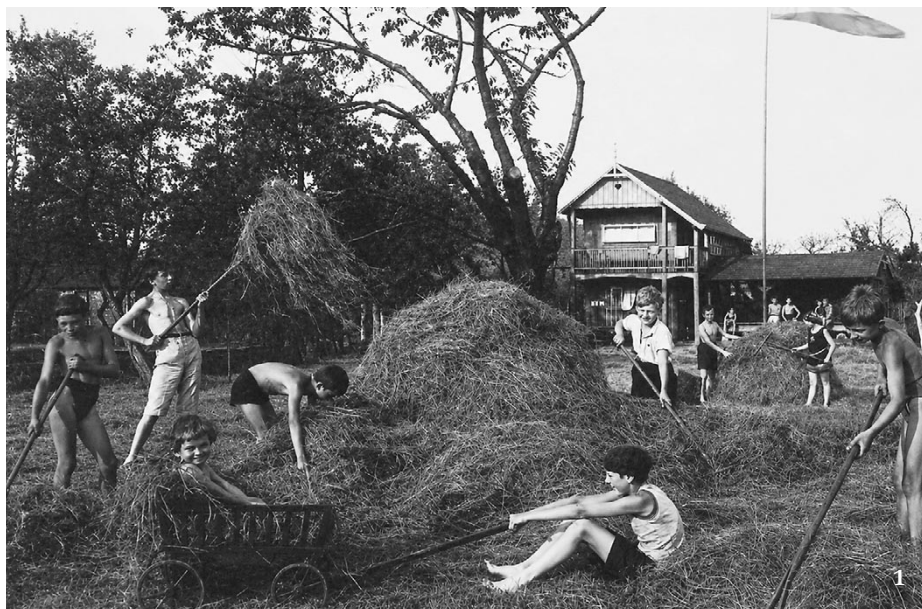
Členění knihy logicky vychází z historie základního školství a dělí tak časový úsek na pět částí: období raných tereziánských reforem v letech 1774–1869, období po školské reformě r. 1869 až do konce rakousko-uherské monarchie, označované jako

zlatý věk školních zahrad, období první republiky až do r. 1948, období socialistického školství do r. 1989 a nakonec nové trendy po r. 1989.

Největším překvapením patrně bude, že téma školní zahrady jako místa poučení, relaxace, společné práce vedoucí k respektu k práci druhého, pozitivního vztahu k přírodě a všem bytostem, zdroje estetického prožitku i požitku ve formě výpěstků bylo součástí přístupu k zahradám již od prvních tereziánských reforem. Hlavní tvůrce této reformy Ferdinand Kindermann (1740 až 1801) byl kněz, zakladatel vzorové školy v Kaplici a nejvyšší školdozorce. Své ideje, pomoci kterých chtěl vybudovat tzv. industriální školy (industriální ale chápeme spíše ve smyslu praktické) uváděl promyšleně do praxe. Na svých inspekčních cestách pozoroval, že „mládež se dnes nejčastěji neučí tomu, co bude hlavně v životě potřebovat, ale spíše tomu, co je pro život zbytečné a neužitečné...“ Při zavádění reformy, které měly pozdvihnout celou společnost jak ve vzdělání, tak morálně a ve vztahu k práci, postupoval Kindermann velmi obezřetně, což dokládá např. citát: „Soudím, že každý nátlak je při každé reformě, zvláště když jde o přetváření člověka a o jeho zlepšení, velmi škodlivý. A zjistil jsem rovněž, že určitá volnost je nutná hlavně v počátcích...“

Industriální školy se měly zaměřovat na praktické činnosti. Ve vztahu ke školním zahradám šlo především o štěpařství, ovocnářství, produkční, ale i okrasnou funkci zahrady, která měla za cíl zkrášlit celou zanedbanou zemi, podporovat nové odrůdy, šířit osvětu a zavádět racionální včelaření a též chov bource morušového (témuž je věnována samostatná podkapitola knihy). Autor předkládá dobové citáty, které dokreslují celou atmosféru jednotlivých období. Uvedme např. krásnou stať z publikace Vincence Aleše Pařízka (1822), který po Kindermannovi převzal propagaci industriálních škol: „Pacholata pak obírají se zahradní prací, včeličkami, hedvábnými housenkami a vzděláváním rolí. Při každé takové práci nikdy učitel náš rukoum svým zaháletí nedá, nýbrž sám s nimi jich bedlivě koná, dodává jim chuti, obveseluje je poučenlivým rozmlouváním, zpívaje s nimi rozličné kratochvilné písně a skrz laskavou spoluúčastlivost na jich díle tak jejich mysl vyrážděje, že s radostí a s potěšením práci svou konají.“ Zpětným pohledem do knihy nyní zjišťuji i další specifikum, které jsem napoprvé nezachytila. Impulzy a inovace velkého i malého dosahu vycházejí spíše z nenápadných míst české krajiny, jako jsou Kaplice, Chrást u Chrudimi a Hořice na Šumavě, než z výšin hlavních měst a úřadů. Nakonec jsou ale všechna tato drobná lokální úsilí vtělena do výnosu zemské školní rady z r. 1875, kde se doslova uvádí, že „šíření školních zahrad je jeden z nejdůležitějších a nejprospěšnějších prostředků k zvelebení vzdělání lidu.“

Zvelebování a radost se promítly např. do organizovaných stromkových slavností, kdy žáci sázeli za spoluúčasti obce aleje nebo solitérní stromy, jejichž semenáčky vypěstovali na školní zahradě. Aspekt morální a estetický (je doslova zmiňován respekt k práci druhého člověka a upevnění vztahu k rodnému místu) je zde dáván na roveň funkci produkční. Tento přístup je

1 Ukázka z knihy. Senoseč na Dětské farmě Eduarda Štorcha na Libeňském ostrově (1926). Originál je uložen v Muzeu literatury – literárním archivu Památníku národního písemnictví, fond Štorch Eduard.

rozvíjen také za první republiky a slavnosti stromků se kontinuálně konaly i po změně státního zřízení. První republika umožnila četné pedagogické experimenty, v nichž právě práce a pobyt v zahradě (a v přírodě obecně) byly stěžejním konceptem. Samostatné kapitoly jsou věnovány dvěma vybraným experimentům – Dětské farmě Eduarda Štorcha na Libeňském ostrově (viz obr. 1) a Domovu dětství Ferdinanda Krcha v Horním Krnsku. Kdo tyto neuvěřitelné příběhy, které sice měly krátkodobé trvání, ale evidentní úspěšnost, nezná, bude jistě překvapen, potěšen i fascinován energií, kterou do svých projektů jejich zakladatelé vnesli. Ani dnešní doba umožňující mnohé alternativní koncepty nepřinesla přístupy tak inovativní, jako byli schopni uvést do praxe tyto charismatičtí pedagogové.

Přestože se po r. 1948 stala školní zahrada prakticky povinnou výukovou pomůckou, byla chápána především jako pozemek. Zahrada se měla stát nástrojem ideologie, prezentace mičurinských pokusů stojících proti „buržoazní mendelovské genetice“, a místem, kde se měli žáci učit, jak dobývat ze země vyšší výnosy. Že se toto pojetí v praxi příliš neujalo a nepřineslo ovoce, si pamatují mnozí, kteří byli nuceni k nepřilíživě oblíbeným pozemkovým pracím. I v této době ale existovaly školní zahrady, kde učitelé využívali zahradu přirozeně v kontinuitě s předcházejícím obdobím bez výrazných ideologických či funkčních změn. Po r. 1989 povinnost školních pozemkových prací pominula a co do absolutních čísel počet zahrad klesl, ale vynořil se nový trend, který pojímá školní zahradu spíše jako přírodní učebnu. Zřízení nových přírodních a výukových zahrad je dnes iniciováno přímo školami, učiteli, žáky a jejich rodiči, kteří se jejich realizace a provozu obvykle společně účastní. Na metodikách pro výuku v zahradě se podílejí mnohé nezávislé organizace, nadšenci i odborníci. Autor to sice nezmiňuje, ale na

celosvětové úrovni se mluví přímo o „garden based education“ (český termín zatím zavedený není), jejíž kořeny hledají zahraniční autoři u osobností, jako byli Jan Amos Komenský, Jean-Jacques Rousseau a Mahátma Gándhí. Z vlastní školní praxe s výukovou a komunitní zahradou při základní škole tento radostný trend mám možnost pozorovat. Pro všechny, kdo se environmentální pedagogikou zabývají, může být milým povzbuzením, že historie školních zahrad rekapituluje i historii věčných návratů podobných myšlenek. Zpod romantických vyobrazení z přelomu 18. a 19. století vystupují stejní lidé se stejnými emocemi, radostmi i neúspěchy, ve věčném zápase s technokracií a dobytelským postojem k půdě.

Celý ten strhující příběh od počátku průmyslové revoluce do dneška se odehrává na pozadí české krajiny, vyhlášek, učitelských věstníků, školních kronik, zašlých fotografií a nádherných obrazů, které měly oslnit žactvo a být jim praktickým návodem vzdělávacím. Po většinu doby je zahrada místem produkce, ale i étosu, pouze období socialistického školství se ze zahrady (neúspěšně) pokusilo vytvořit nástroj ideologie. Autorův zcela objektivní přístup a precizní práce s původními prameny umožňují nejen seznámit se s tématem historie školních zahrad, ale projít postupně dějiny celého období, které (alespoň většina z nás) v dějepise prospala. Období přerodů, vzmachů a pádů, velkých myšlenek, problematického vítězství pokroku a technologií, kdy čas jako by zrychlil své kolotání. V tom všem si zahrada stojí jako stabilní místo, ve kterém můžeme hledat klid a útěchu. Zároveň, spolu s Karlem Čapkem, můžeme vnímat i její proměnlivost a dynamiku, která odráží něco z obecného plynutí světa: „Zahrádka není nikdy hotová. V tom směru je zahrádka podobná lidskému světu a všemu lidskému podnikání.“ (Zahradníkův rok, 1929).

Použitou literaturu uvádíme na webové stránce Živý.

Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, Praha 2025, 168 str. Doporučená cena 439 Kč